

KRAJINSKI PLAN
TACEN - ŠMARTNO - GATELJNE
PROSTORSKA ANALIZA

Ljubljanski urbanistični zavod

RA STRONG EXT

✓
Žonta Ivan, dipl. inq. gozd
Ljubljana 1974

bovps inštituciu inštituciu

233

bovps inštituciu inštituciu

bovps inštituciu inštituciu

UVOD

OSNOVE ZA UVODNA RAZMIŠLJA- NJA

Prostor je medij za vse človekove dejavnosti. Če ne bomo tega prostora rabili previdno, ga ne bomo le izgubili, temveč ogrozili našo kulturo. V najboljšem primeru bomo izgubili možnosti za njegovo rabo na pravi, boljši način.

- Reima Pietilä -

Ljubljana, 1973.

Zaradi zaščite in izboljšanja človekovega okolja delovni ljudje in občani, organizacije združenega dela, druge samoupravne organizacije in skupnosti ter socialistična družba zagotavljajo pogoje za zavarovanje in izboljšanje prirodnih in drugih vrednosti človekovega okolja, ki so pomembne za zdravo, varno in ustvarjalno življenje in delo današnjih in bodočih generacij.

- Ustava Jugoslavije -

Zato je treba pri gospodarjenju s prostorom stremeti, da se dosežejo tile poglavitni smotri:

- odpravljanje razlik med mestom in predmestji, mestom in vasjo ter razvitimi in nerazvitimi območji glede na položaj delovnega človeka in na njegove pogoje za delo in prebivanje, za razvijanje njegovih delovnih sposobnosti, zdravja, kulture in znanja, upoštevajoč komplementarnost družbene in gospodarske strukture Slovenije
- usklajena namenska izraba vseh površin in takšna porazdelitev gospodarskih dejavnosti, ki omogoča v danih pogojih najugodnejši gospodarski razvoj, upoštevajoč prirodne vire in komparativne prednosti prostora, zavarovanje potrebnega maneverskega prostora za ustvarjalne iniciative bodočih rodov ter širše povezovanje in sodelovanje SR Slovenije z jugoslovanskim in evropskim prostorom
- ustavitev začetnega procesa razvrednotenja naravnega in človekovega okolja, nujno postopno oživljanje ter intenzivnejše varstvo ekološkega ravnovesja, značilnosti slovenske dežele, krajinskih območij in drugih kvalitet okolja.
- Družbeno ekonomska izhodišča za gospodarjenje s prostorom in za varstvo okolja - osnutek

Poglavitni smotri urejanja prostora

Zavod SRS za RPP, 1972.

Ena osnovnih nalog kmetijstva v Sloveniji je zagotovitev prehrane iz lastnih virov. Poleg te osnovne funkcije pa je potrebno upoštevati, da ima kmetijstvo zaradi specifičnih naravnih razmer v prostoru Slovenije niz drugih prostorskih funkcij: skrbi za ohranitev kulturne pokrajine, s tem pa ohranja estetske in funkcionalne vrednosti prostora za rekreacijo in turizem ter s kulturno izrabo vzdržuje naravno ravnotežje, s tem pa onemogoča ali zavira delovanje negativnih naravnih procesov (erozija, popla-

ve). Poleg tega sta kmetijski, deloma tudi gozdarski prostor rezerva za nove poselitvene površine.

Za prostorsko vrednotenje gozda v Sloveniji je pomembno, da se bodo zaradi negativnih posledic urbanizacije in industrializacije večale posredne funkcije gozda. Poleg varovalnih funkcij (gozd kot zaščita pred erozijo, proti poplavam, negativnim klimatskim vplivom, kot regulator vodne bilance, prečiščevalec odpadnih voda itd.) bo naraščal tudi pomen socialnih funkcij (rekreacijske, estetsko-dekorativne, higiensko-zdravstvene), ki so za urbanizirano družbo posebej pomembne.

- Družbeno ekonomska-izhodišča za gospodarjenje s prostorom in za varstvo okolja - obrazložitev -

Kmetijstvo in gozdarstvo (kmetijski in gozdarski prostor)

Zavod SRS za RPP

Ljubljana, 1972.

Ostaja dejstvo, da odvzame urbanizacija s celotno infrastrukturo letno že približno 1000 ha v veliki meri kvalitetnih kmetijskih zemljišč, ki jih je v SR Sloveniji le okrog 420.000 ha (1. in 2. kategorije).

- Stanje v prostoru in razvojne težnje -

RPP dokumentacijsko gradivo II., 1973.

Kljub vrsti zakonskih ukrepov za preprečevanje nesmotrne eksploatacije zemlje in prirodnih resursov danes še vedno nimamo takega režima za gospodarjenje z zemljo, ki bo obvladoval nasprotja med tehnološkim razvojem in interesi gospodarjenja s kvalitetami okolja. Vendar je gotovo, da se bodo, kot posledica prostorskega planiranja in zemljiške politike, ki bo ščitila prirodne kvalitete okolja, spremenile vrednostne kategorije zemlje. Klasična renta in njene specifične oblike pa ne bodo izraz kakovosti zemlje in zemljiške špekulacije, marveč posledica planirane namembnosti zemljišč.

- ing. Marjan Tepina, Urbanistični inštitut SRS
Prostorska interpretacija teorije in prakse družbeno-gospodarskega planiranja
Mednarodni simpozij o regionalnem prostorskem planiranju, Ljubljana, 1972.

Tako bi za krajino v preobrazbi veljala tista krajina, v kateri spričo močne interakcije družbeno-gospodarskih in prostorskih procesov prihaja v razmeroma kratkih časovnih presledkih do posledičnih stanj, ki so kvalitativno nova in pretežno neprvotnega značaja...

Očitno je seveda, da krajina s tako dinamičnimi in korenitimi spreminjevalnimi dogajanjem terja stalno navzočnost in dejavno anticipacijo in ukrepanje. Temeljni del te dejavnosti, kar zadeva naravne strukture, prvine in pojave (naravne in antropogene),

to se pravi tiste prostorske sestavine, ki se pojavljajo najbolj specifično, enkratno in raznovrstno.. Tako izkazuje v celotni sferi fizičnega načrtovanja prav krajinsko planiranje morda najbolj diferenciran pristop, tako po predmetu kot pogostoma tudi po metodah dela.

... krajinski načrt služi ne le za enkratno osnovo v širših in nadrejenih vrstah planiranja, marveč tudi kot spremljevalni vir dopolnitev in korekcij načrtovanja v kasnejših časovnih fazah.

Vsako planiranje, ki bo zajemalo naravne prostorske strukture, a se bo hotelo izogniti tveganim konfliktom in zablodam, bo v prihodnje moralo iskati opore v dognanjih raziskovalne dejavnosti, ne samo pri posamičnih prvinah, marveč predvsem v dognanjih ki vodijo k boljšemu razumevanju celovitih sistemov in interpretaciji procesov. To kar doživljamo in v čemer smo sodejavni, je del procesa, ki po svojih razsežnostih, časovnem obeležju in korenitosti verjetno pomeni preobrazbo, ki bi ji lahko rekli največja prostorska revolucija v zgodovini človekove civilizacije, pomeni daljnosežno prestrukturiranje krajine v njeni celotni raznoliki fenomenologiji.

- prof. Dušan Ogrin - Planiranje krajine v preobrazbi.

Zbornik simpozija Krajinsko planiranje, Ljubljana, 1972.

DELOVNA METODA

V navedenih citatih je zajeto oblikovanje temeljnih izhodišč za pristop k izdelavi prispevka za krajinski načrt širšega prostora naselij Tacen, Šmartno pod Šmarno goro, Gameljne (v nadaljnjem besedilu TŠG), ki se izdeluje v okviru naloge Ljubljanskega urbanističnega zavoda "Podrobni urbanistični red širšega prostora naselij Tacen, Šmartno pod Šmarno goro, Gameljne."

Najširši pristop - s študijem posrednih družbeno-političnih in strokovnih opredelitev je bil nujno potreben zaradi skromnega in nedefiniranega obsega in odnosa dostopnih informacij o zahtevah in potrebah, ki naj jih obravnavani prostor izpolnjuje v razmerju:

- znotraj obravnavanega območja
- navzven v razmerju do ožje ljubljanske regije (občina Ljubljana-Šiška)
- in v razmerju do širšega ljubljanskega prostora (zlasti kot pomembne regije križanja mednarodnih tokov).

Prvotno zastavljena naloga, ki naj bi sooblikovala utemeljitve in opredelitve urbanističnih posegov v poedina bolj ali manj že vnaprej določena območja, se je izkazala pri terenskem rekognosciranju kot prezahtevna in preveč odgovorna, dokler niso spoznana, vsaj v osnovnih potezah, kompleksna prostorska izhodišča, ki naj bi vsaj v grobem analizirala in opredelila naravne in antropogene sisteme celotnega obravnavanega prostora (problem merila).

Spoznanje, ki je nastalo ob pristopu k terenskemu delu je tako definiralo stališče, da je zaradi bogastva naravnih danosti znotraj planiranih urbanističnih posegov - velikega merila, nemogoče pravilno vrednotiti dokler nimamo prostorskih informacij-majhnega merila, ki omogoča globalni vpogled v razmere celotnega prostora.

Izjemno težak problem se kaže v analizi prostora s predvidevanjem prisotnosti poteka trase hitre ceste z vozliščem gorenjske, štajerske in primorske smeri, ki vnaša v prostor povsem nova razmerja, ki bi morala biti vrednotena z najširšimi družbenimi izhodišči.

V tej smeri je namen pričujoče naloge tvorno sodelovati pri sooblikovanju izhodišč in spoznavanju posledic poteka hitre ceste skozi obravnavani prostor.

Za nivo sedanje obdelave se zdi najprimernejše analizirati s predpostavko današnjega stanja prostora, zato je programirani model izrabe, brez prisotnosti sistema hitre ceste (s čemer bi se lažje približali ugotovitvam o poškodbah naravnih in antropogenih sistemom s predvideno urbanizacijo v obravnavanem prostoru). S tako korigiranim pristopom so bili (z obdelovalcem naloge dipl.ing.arh. Brečo Žun) izvedeni vsi nadaljnji terenski testi za možne variante planiranih urbanskih in spremljajočih funkcionalnih programov ter možnosti za izrabo širšega prostora.

VSEBINA
PRISPEVKA

Terensko-analitični pristop izdelave prispevka k krajinskemu načrtu "Širši prostor Tacen-Šmartno-Gameljne" obravnava na temelju tako zbranih spoznanj:

1. Krajinsko členitev ljubljanskega prostora - z namenom opredelitve planiranega prostora v odnosu do ostale ožje ljubljanske regije s karto ljubljanske regije v merilu 1:25.000
2. strukturo prostora -
- s stališča izrabe za urbanizacijo, kmetijstvo in gozdarstvo
s karto območja št. 6 v merilu 1:5000
3. identiteto prostora -
ki obravnava arografske karakteristike, krajinske smeri in glavne vodotoke s karto območja št. 6 v merilu 1:5000
4. Komunikativnost prostora -
predvsem s stališča izrabe za namene rekreacije in možnosti drugih infrastruktur ter nujnosti ustreznejše povezave z mestno regijo s karto območja št. 6 v merilu 1:5000
5. Izhodiščni model plana izrabe prostora -
ki predstavlja sintezo terensko-analitičnih spoznanj dopolnjenih z dostopnimi osnovnimi informacijami ekspertiz, kar združeno predstavlja planerski rezultat in planerski model kot temeljni - strokovni - izhodiščni pripomoček za nadaljnjo krajinsko obrav-

navo prostora - za krajinsko načrtovanje znotraj con.
Nazadnje služi izhodiščni model tudi kot prispevek k
strokovnemu opredeljevanju razvojnih dejavnikov za
odgovorno samoupravno dogovarjanje o razvojnih usme-
ritvah prostora s karto območja št. 6 v merilu 1:5000.

KRAJINSKA ČLENITEV LJUBLJANSKEGA PROSTORA

ZNAČILNOSTI OBMESTJA

Območje urbanistične obdelave, to je širši prostor naselij Zavrh, Vikrče, Tacen, Šmartno pod Šmarno goro, Zgornje Gameljne, Srednje Gameljne, Spodnje Gameljne in Rašica, je integralni del ljubljanskega prostora s tako številnimi in specifičnimi karakteristikami, da ga lahko upravičeno štejemo za prostor z značilnostmi teritorialne aglomeracije ali zgostitve. Taka dokaj demografska opredelitev lokacije je pogojena z značajem poselitve, razvojnim trendom, odnosom do mestne regije in obratnim odnosom - skratka lokacija s kompleksom socioloških konfliktov, ki jih doživljajo nekdanja čista ruralna območja v današnjih razmerah prehoda v obmestne regije. Tipične spremembe se kažejo tudi v strukturi zaposlovanja, kjer je zaradi lokacije ob prometnicah in tudi zaradi lastnega programa obravnavanega območja velik delež zaposlenih izven primarnih dejavnosti in le manjši delež v kmetijstvu. Vsled tega nastaja specifičen odnos do zemlje, ki se realizira: v tendencah bolj ali manj intenzivne pozidave, v specializacije kmetijske proizvodnje z racionalnejšimi sistemi obdelave in v poenostavljanju obdelovalnega ciklusa.

Našteti elementi bolj ali manj karakterizirajo vsa ruralna obmestna območja. Zato je možnost diferenciacije in opredeljevanja širših družbenih interesov do takih aglomeracij dokaj omejena, če ne poznamo in ne upoštevamo še drugih prostorskih karakteristik.

Zdi se, da je v dosedanjem odnosu do prostora prevladovala prisotnost kompleksa populacijskih trendov in da je bila bistveno zanemarjena komponenta naravnih karakteristik. Iz tega izvira doslej dokaj nediferenciran odnos do različnih ekoloških struktur v ljubljanskem prostoru. Zato je potrebna vsaj načelna geografsko-ekološka členitev mestnega in obmestnega prostora, da bi lokacija obravnavanega območja TŠG dobila ustrežnejšo prostorsko opredelitev v odnosu do ostalega območja. Iz interakcije z ostalimi geografsko-ekološkimi regijami je mogoče sklepati na plan modela izrabe, ki bi v najmanjši meri poškodoval naravne sisteme in omogočil maksimalno izrabo za obstoječe in za novo nastajajoče družbene potrebe.

S tem je utemeljen sistem reševanja naloge, to je pristop, ki pomeni analizo naravnih struktur, da bi lahko smotrnó programirali antropogene posege. V primeru obratnega procesa planiranja pretijo vse večje nevarnosti reševanja konfliktnih prostorskih situacij s prikrito perfektnostjo meril, ki jih ponujajo tehnološke razvojne možnosti in ugodnosti. Nuja objektivnosti stimulira vsak prispevek k spoznanju, od katerih smo odvisni danes in od katerih bodo živeli jutri. V tem smislu je, na osnovi geoloških karakteristik, utemeljeno spoznavati prostorske danosti in možnosti, jih členiti in jih vključevati v programske sisteme. Le na ta način lahko maksimalno eksploatiramo naše okolje do stopenj ravnotežja, ki pa bi morale biti ne samo biološko, temveč tudi družbeno primerne in upoštevane konstante. Najboljše - trajno in verjetno tudi najustrežnejše so rešitve, ki upoštevajo z enako težo človekove potrebe in naravne danosti. Izpolnitve v smeri robnih vrednosti so zlasti s stališča trajnosti sistemov zelo tvegane. Robne rešitve predstavljajo v današnjih razmerah, ko so na razpolago še dokaj ohranjeni naravni sistemi, konfliktné situacije z javnimi mnenji in često tudi z razpoloženjem do družbe. Iskanje najugodnejših rešitev zato ne more biti samo stvar določenega resorja in formalnih postopkov, temveč je to strokovna naloga in demokratična pravica vseh porabnikov prostora.

Obseg soodločanja ne bi smela določevati samo lokacija planiranja, temveč njen pomen v širšem družbeno-geografskem prostoru. S tem je poudarjen tudi pomen vloge merila v krajinskem planiranju, ki na izhodišču zahteva majhna merila, da z njimi oblikujemo širše prostorske informacije, da bi lahko v nadaljnjih planerskih ali načrtovalnih pristopih ohranili temeljno prostorsko orientacijo.

ČLENITEV

Ob spoznanju "splošne dejavnosti" populacijskih dog-
nanj v obmestnih regijah je nujno opredeliti območje
obravnavne z drugimi bolj diferencialnimi pokazatelji.
Izmed številnih možnih se nedvomno najbolj jasno od-
raža topografsko-ekološka členitev ljubljanskega pro-
stora. Sama po sebi se ponuja najbolj karakteristič-
na radialna členitev po smereh vpadnic (karta: krajin-
skla členitev ljubljanskega prostora, M 1:25.000),
ki opredeljujejo:

1. Ravninsko območje
  - 1 a . Ljubljanskega barja
  - 1 b . Domžalskega polja in dela Ljubljanskega
polja
2. Hribovito območje
  - 2 a . Golovca
  - 2 b . Polhograjskih Dolomitov
3. Območje hribovitih osamelcev v ravninskem prosto-
ru med Ljubljanskim poljem in gorenjsko ravnino -
šmarnogorski prostor - vključuje prostor obravnave
TŠG

LJUBLJANSKO BARJE

1 a. Po površini je najobsežnejši del ljubljanskega
prostora, ki se razprostira v izenačenih karakteristi-
kah v izseku prometne smeri za Zagreb na vzhodu in
za Trst na zahodu. Kompleks karakteristik je od osta-
lega prostora izrazito poudarjen z barjanskimi zna-
čilnostmi: visoke talne vode (kar pogojuje specifič-
no kmetijsko izrabo), slabo nosilnostjo tal (ki o-
mejuje atraktivnost urbanizacije), velikimi ekološki-
mi in krajinskimi kvalitetami v manjših merilih (bar-
janski gričevnati osamelci, barjanska flora, favna,
arheološki poligoni), itd.

Obsežen potencialni prostor se tudi v sodoben raz-
voj slabo vključuje.

DOMŽALSKO POLJE

1 b. Ravninski prostor severovzhodnega kraka je iz-
razit v območju od severne prometne smeri proti Kam-
niku do vzhodne prometne smeri proti Litiji. Ravnin-
ski svet je tu strukturiran z geološkimi smerni flu-
vioglacialnega delovanja, vendar z dokaj homogeno
vizualno opredelitvijo zlasti v smeri Domžalskega
polja, ki ob Savi prehaja v Ljubljansko polje: raz-
potegnjeno na desnem bregu vzdolž karakteristične
ježe od Mednega do Zaloga.

Razvoj prostora je izrazito intenzivno usmerjen v
povečanje urbanizacije za stanovanjsko in industrij-
sko izrabo, ki se realizira na kvalitetnem kmetij-
skem zemljišču. Prostor predstavlja zelo ugodne bi-
valne razmere, ki so ob obstoječi prometni mreži
stimulirane z velikim potencialom delovnih mest.
Problem prostora je zato: zagotovitev dovolj veli-
kih stanovanjskih in rekreacijskih zelenih površin;
opredelitev funkcije prostora za vodooskrbo in za
infrastrukturne sisteme - predvsem prometne in ener-
getske.

GOLOVEC

2 a. Med ravninskim območjem Ljubljanskega polja in Barja se iz vzhodne smeri klini v mestno regijo hriboviti prostor Posavskega predalpskega hribovja, ki se z Molnikom, Golovcem in Grajskim hribom približa samemu mestnemu središču. Orografska poteza je s svojo zaključno maso v mestnem prostoru in s svojo zgodovinsko arhitekturo hkrati dominantna in identiteta Ljubljane. Prostor je v največji meri gozdnat, rezen širših položnejših predelov grebena (kjer so locirani slikoviti zaselki) in predelov ob vznožju in stiku z ravninskim prostorom, ki se potegne tudi v ozke doline. Predstavlja prostor intenzivnega zgoščevanja in spreminjanja značaja naselij v severnem robu (predvsem v stiku z Ljubljanskim poljem), v južnem robu (v stiku z barjanskim prostorom) pa predstavlja to obrobje cono dolenskega kraka predmestne poselitve.

Prostor je razmeroma ozek, poleg tega pa s svojo grebensko usmeritvijo predstavlja izredno pomembno rekreacijsko funkcijo, ki se bo z direktnim stikom z urbaniziranim prostorom še stopnjevala.

POLHOGRAJSKI DOLOMITI

2 b. Na podoben način in s podobnimi karakteristikami vstopa v mestno jedro iz zahodne smeri obsežna masa Polhograjskih Dolomitov, ki se izklinjeni z dolinskimi pretržji poležejo v vizualno zaključeno gozdno maso Rožnika v sami mestni regiji.

Po obsegu je to druga največja prostorska masa, ki je poudarjena s členjeno orografijo po dolinskih smereh, ki so zlasti široke v izteku v prostor Ljubljanskega barja. Taka je predvsem Dobrovska dolina, ki s svojim obsežnim ravninskim prostorom v smeri Podsmreke in Kosez predstavlja svojsko enoto v obravnavani prostorski členitvi. Po geoekonomskih karakteristikah, zgodovinskem razvoju in ruralni tipiki pa je tudi to svet, v katerem se odražajo predvsem polhograjske karakteristike.

V sedanji eksploziji urbanizacije, ki je zajela obrobje mesta, je zlasti očiten vpliv hitrega spreminjanja ruralnih prostorskih značilnosti v obmestne urbane cone z največjimi zgostitvami zlasti vzdolž obstoječih komunikacij. Tak razvoj ne samo da krči kvaliteten kmetijski prostor, temveč z novo arhitekturo in urbanizacijo docela spreminja vaška jedra - strukturne nosilce tipičnih ruralnih zaselkov v tip urbanizacije posplošenih karakteristik. Problem je toliko večji, ker se ta isti trend pojavlja v vsem dolinskem prostoru v smeri Horjula in Polhov Gradca kot tudi v obrobju v stiku z ravninskim svetom. Problematika urbanizacije v obravnavanem polhograjskem prostoru je še potencirana ob upoštevanju eksplozije vikend-urbanizacije, ki je s svojim pojavom mestnega - lastninskega odnosa do prostora prenesla neadekvaten sistem parcelnih ograj tudi v doslej prosto prehodni ruralni svet. Poleg tega se objekti grupirajo v cone najširših vrednot, s čemer so posledice omejevanja dostopnosti še veliko večje.

Zgodnje spoznanje o izjemnih vrednotah in pomenu Polhograjskih Dolomitov za ljubljanski prostor je deloma podano v načrtovalnih prizadevanjih za krajinski park "Polhograjski Dolomiti". Ob intenzivnejšem sodelovanju uporabnikov oziroma nosilcev gospodarjenja s prostorom bi nedvomno bila spoznanja globlja in še tehtnejša, kar bi v posledicah pomenilo višjo stopnjo in še realnejša zagotovila za najustrežnejše gospodarjenje s prostorom. Natančno opredelitev kmetijskega kompleksa vprašanj in gozdno-gospodarske problematike je samo del najvažnejših prostorskih bio-ekonomskih struktur, ki pa bi morale biti časovno in prostorsko usklajene z urbanskimi in sociološkimi zahtevami mestne aglomeracije.

Polhograjski Dolomiti imajo zato zelo široko prostorsko vlogo in učinek za mestno regijo. V ravninskem svetu so kvalitetna potencialna urbana območja; v reliefno bogatem razgibanem svetu so primerna območja za vikende; gospodarjenje z gozdovi lahko realizira dokajšnje neposredne materialne koristi, zelo velika pa je pomembnost gozdarstva v realizaciji trajnosti posrednih koristi - prostorskih funkcij gozdov; pomembnost prostora za narodno obrambo vključevanje v vseljudski odpor je z vzdrževanjem hribovskega kmetijstva nedvomno ena pglavitnih utemeljitev odnosov naše urbanizirane mestne družbe.

ŠMARNOGORSKI PROSTOR

3. Območje je razprostrto v severni orientaciji iz mestnega središča; na zahodu iz smeri sedanje gorenjske cestne povezave v kraku, ki ga na zahodni strani omejuje kamniška smer cestne povezave. Po površini je to najmanjša prostorska struktura, ki kljub heterogeni geomorfologiji učinkuje izredno homogeno, zlasti s prostorskimi dominantami osamelcev, ki se nizajo okrog Skaručenskega polja med gorenjsko ravnino in Ljubljanskim poljem. Vizualna dominantna je iz mestne smeri poudarjena s hribovitim lokom, ki ga tvori severna grebenska smer od črnuškega mostu v masiv rašiške grebenske smeri od vzhoda proti zahodu, kjer se spusti v ravninska vrata Povodja; od tu zakipi v fokusno območje osamelca z vrhom Šmarne gore in Grmade, ki se ponovno strmo spusti v ravninski prostor savskega korita, ki predstavlja značilna Medenska vrata z Gradiščem v Medenskem hribu in se s podaljškom Stanežiškega hriba zapira hriboviti lok v obsežno severno veduto. To je za ljubljanski prostor dominantnega značaja zlasti ob projekciji na ozadje, ki ga tvorijo predvsem Triglavsko pogorje in Kamniške Alpe.

V silovitem vzponu iz ravninskega prostora je tretja dimenzija tako obvladujoča, da izrazito zmanjšuje vlogo orografskih ravninskih karakteristik, ki se sicer pojavljajo zlasti v obrečni coni zaradi delovanja fluvioglacialnih tokov, izraženih predvsem s pleistocensko- višjo in holocensko -

- nižjo teraso. Karakteristika ježe, ki je poudarjena v vsem Ljubljanskem polju ima tudi pogoste nižje stopnje kot posledico delovanja erozijskih tokov in prelaganja rečnih strug.

Širše obravnavano območje učinkuje opredeljeno iz središčnega Skaručenskega polja kot samostojna in tipična ruralna krajina z gozdantim obrobjem v hribovitem in slabše rodovitnem ravninskem svetu. Na široko je prostor odprt proti severu v Vodiško-smledniško ravnino in preko gozdnega podolja med Šmarno goro in Smledniškim hribom v ravninski pirniški predel. V dolgem grebenu Smledniškega hriba so ožja vrata le v severni smeri čez Smledniški prehod in v klinu med Bukovškim hribom in Rašico še vzhodni Mengeški prehod.

Severni pristop v obravnavano območje je tudi iz smeri Gorenjske ravnine krajinsko zelo tipičen s stopnjevanjem relativnih višin hribovitega obroba v prostorsko dominantno Šmarne gore in Grmade. Kompleksni obravnavani prostor zato upravičeno nosi družbeno opredelitev za območje zelenega klina, ki naj predvidoma izpolnjuje funkcijo kmetijske proizvodnje, gozdne proizvodnje, funkcije rekreacije in predvsem funkcije vodopreskrbe ljubljanskega območja s črpališči na desnem bregu Save, ki so tudi današnja pglavitna oskrbovalna območja pitne vode. V pogledu vodopreskrbe mesta ima območje nedvomno največji družbeni pomen. Zato je povsem upravičena težnja po ustrezni zakonski zaščiti, ki bi smela dovoljevati samo take sisteme izrabe, ki vodnih resursov ne prizadenejo. To pa so samo zelene površine (gozdne in kmetijske), ki ob ustrezno urejenih prostorih in komunikacijah dovoljujejo še rekreacijsko izrabo (območja ob levem in desnem bregu Save, predvsem ponikovalna območja). Problematika vodopreskrbe je za mestno regijo bistvenega pomena, zato je utemeljeno zanimanje za kompleksen pomen kvalitete in kvantitete podtalnice ter površinskih voda v celotnem obravnavanem klinu. Spoznanje o prelivanju podtalnice iz Gorenjske ravnine v globoko kadunjo pod Skoručensko kotlino (analiza splošna vodna skupnost Ljubljana - Sava) in prisotnost zelo močnega in čistega površinskega vodotoka Gameljščice ter številnih drugih izvirov, utemeljeno razširja nujnost tehtanja vseh ukrepov, ki lahko kakorkoli ogrozijo vodni naravni sistem.

To dejstvo mora biti zlasti prisotno pri tehtanju urbanskih in infrastrukturnih posegov v prostor.

Iz navedenih razlogov je v obravnavanem prostoru sistem hitrih cest s kompleksom križišč odgovorna naloga, ki jo je nujno zastaviti s kompleksnimi primerjalnimi analizami verjetno ne samo znotraj predvidenih potekov.

Ob tehtanju členitve ljubljanskega prostora in ugotovitvah o najprimernjših potekih hitre ceste po

ravninskem prostoru, se zdi umestno ugotoviti nujnost primerjalne študije z varianto skozi golovško bariero, ki bi povezovala obsežne ravninske prostore Ljubljanskega barja z Ljubljanskim in Domžalskim poljem. S krajinskega stališča bi "ravninski potek" spričo obsežnosti ravninskih sistemov, ljubljanski prostor veliko manj poškodoval - večja je verjetnost ohranjanja prostorskih kvalitete prav tako je tudi vpliv porazdeljen na širši prostor; hkrati bi tak potek pomenil neposredni kontakt z industrijsko cono in tovrstnim železniškim terminalom; v tem poteku bi se bistveno razbremenilo obvoznico ob hkratni možnosti in nujni ustreznih tehničnih rešitev za zavarovanje bivalnih pogojev; tak potek je hkrati privlačnost za perspektivni prenos železniškega voznišča iz središča mesta, (ki je še danes zadušeno v prometnih konfliktih) v območje kontaktne cone. V nasprotju z "ravninsko" se z dejanskimi programi "hribovita varianta" na zahodni strani prebija skozi najobsežnejši hriboviti prostor Ljubljane. S svojim učinkom v prostorsko skromno odmerjenih dolinskih in ravninskih potekih spreminja razmerja tako naravnih kot antropogenih struktur v dominantno "cesta". Taka se zdi zlasti ugotovitev za "Gameljsko varianto", ki v kritičnih točkah križišč zadeva največje urbane aglomeracije zahodne in severne širitve mesta. S projektirano obvoznico (približno v mejni coni 4 km) se problem potencira z zahodnim vzporednim potekom tras s sicer različno prometno funkcijo vendar vnašata v prostor učinke z istim imenovalcem. Če z manjšo težo ocenjujemo gradbene stroške predora, viadukta in pojava cestne bariere med gorenjskim razvojnim krakom mesta in novo planirano aglomeracijo Stanežiče z že obstoječimi naselji: potem je nujno poudariti učinek križišča smeri hitre ceste v prostoru planiranja na Gameljskem polju pod Šmarno goro. V minimalni ravninski prostor je lociran maksimalni program hitre ceste, to je križišče gorenjske in štajerske smeri, pri tem pa si mora izsiliti gorenjska smer minimalni naravni prehod skozi vrata Povodja: štajerska smer pa zadene ob vaški aglomeraciji Gamelj na orografsko bariero Rašiških pobočij, ki se jim izogiba v mestno smer, kjer se zgoščujejo nove črnuške aglomeracije. Poleg problema zasedbe prostora, ki nudi minimalne naravne pogoje križišča, zaseda cestno telo s funkcijskimi varovalnimi površinami najkvalitetnejši kmetijski prostor, ki je glavni motiv obstoječih vaških aglomeracij. S prisotnostjo ceste je zaradi zaprtosti ravninskega prostora realizacija kmetijskega programa omejena na nepomemben delež, ki bo gotovo prispeval k dokončni deagrarnizaciji in težnji za pozidavo obdelovalnih površin. Ne nazadnje je treba upoštevati tudi povsem spremenjene pogoje bivanja, ki bodo v ožjem in širšem prostoru prizadeti zaradi visoke stopnje hrupa in polucije zraka, ki lahko nastaja v dokaj zaprtem prostoru in se širi z delovanjem severnih vetrov v najboljodprto smer proti jugu - v mestno jedro. Cestne smeri v Gameljski ravnini členijo prostor

na tretjinske deleže, ki skoraj docela izgubijo ves razvojni kontakt in se lahko "uspešno" razvijajo samo znotraj tacenske, gameljske in obsavske tretjine.

Ob spoznanju konkretnih posledic, ki jih v tak prostor vnese tako zahteven cestni program je skoraj nemogoče in verjetno prežgodaj pristopati s kakršnimikoli programi urbanizacije - hkrati pa je nujno spoznati vse možne naravne in antropogene razmere, da bi bila dokončna odločitev o trasi realizacije raziskana in utemeljena v vseh mejah obstoječega znanja. Iz navedenih spoznanj in ugotovitve pomembnosti prisotnega vodnega resursa za razvoj mesta, je utemeljeno predvidevati tudi verjetnost drugačnega poteka hitre ceste. Med možnostmi za realizacijo je nedvomno najbližja vzporedno potekajoča "mengeška varianta", ki sicer podobne obremenjuje, vendar v tem primeru je prostor po katerem poteka znatno večjih dimenzij, kjer so možne vsaj delne deviacije v izogib porušitvam pomembnih naravnih in antropogenih sistemov. Pri tem je seveda mišljen le severni potek za medenskimi vrati, vsa zahodna terasa pa kljub poteku po dolini Bašnice ostaja bolj ali manj v okviru prej obravnavanih problemov. Problem variante je tudi v popolnem obhajanju železniškega prometnega toka, njena prednost pa je v možnosti hitrega prevajanja najmočnejših tranzitnih tokov. Ena bistvenih komponent te variante je nedvomno tudi doživljanje prostora z vozišča - logike poteka trase in ugodja enostavne orientacije, ki jo nakazujejo dominantne orografske členitve z naravnimi vdopi preko vrat v širše centralno mestno območje. V tem smislu je lahko tak potek prej privlačnost za tranzitnega porabnika ceste, kot pa nuja, da čimprej gre mimo" nestimulativnih mestnih obrobij".

Širša besedna obrazložitev s karto "Krajska členitev ljubljanskega prostora" se zdi nujna za oblikovanje izhodiščnih pristopov in orientacijo krajskega obravnavanja območja TSG. Zaradi razlogov navedenih v tekstu je območje v sedanji - planerski fazi obravnavano kot prostor brez programa hitre ceste.

S tem prispevkom se prostor opredeljuje za načrtovanje izrabe v danes dominantnih smereh, to je za gospodarstvo, kmetijstvo, rekreacijo in urbanizacijo po enotni razvojni zasnovi, ki jo je možno izvrednotiti s celovitimi načrtovalnimi pristopi. Te narekujejo današnje mestne potrebe in družbena spoznanja, da je na voljo vse manj prostora za ne-načrtovana, neusklajena, stihijska razvojna dogajanja.

STRUKTURA PROSTORA

Naravni in antropogeni prostorski sistemi imajo v izrazu prostorskih struktur svojo zunanjo, vsakomur dojemljivo vizualno podobo, ki jo dojemamo z razmerjem, kvaliteto in razporeditvijo struktur. Očitno je, da to niso samo konstantne danosti, temveč dokaj variabilno stanje, nastalo na osnovi naravnih konstant in variabilnih vplivov, v katerih dominirajo človekov vpliv in človekove potrebe.

Spoznanja o možnostih izpolnjevanja človekovih potreb, do meja robnih vrednosti in preko njih so že zelo velika. Zato je možno znotraj njih primerjalno opredeljevati tudi konkretno krajino s prostorskimi funkcijami posameznih struktur.

GOZDNE STRUKTURE

So ekološko izražene z gozdnimi združbami, ki hkrati predstavljajo njihov potencial, to je komponento trajnosti. Komponente kratkoročne trajnosti oblikujejo odnos do konkretnih materialnih koristi gozdov, ki jih je mogoče izraziti predvsem z denarnimi sredstvi. Obstoja nevarnost da zaradi nezmožnosti "razumljive" ekonomske valorizacije celotne gozdne strukture prevlada kriterij izračunljivega dohodka, ki pa je projiciran v dohodkovno družbeno sfero zelo skromen.

Ugotovitev (primer ZDA citiran v publikaciji "Prednacrt planova razvoja šumarstva i drvne industrije Jugoslavije za period 1971-1975 godine", Zvezna zbornica Sveta za gozdarstvo in lesno industriji, Beograd, januar 1970), da je v obmestnih regijah neposredna materialna vrednost gozda komaj 1/10 in da je 9/10 vrednosti gozda obseženih v posrednih koristih, kaže na možno razmerje, ki ga je potrebno odločujoče upoštevati ob slehernem konkretnem razmišljanju o gozdnem prostoru obravnavanega območja. Materialne vrednote so prikazane s strukturiranjem po oddelkih (izenačenih gozdnih kompleksih 20 - 40 ha) s poprečnimi lesnimi zalogami na 1 ha, kar je posledica prirastne energije kot rezultante ekoloških danosti. Ločeno so prikazani varovalni gozdovi kot kategorije iz katere se ne črpajo direktne materialne koristi. Vrisana je meja med gozdovi s katerimi gospodari Gozdno gospodarstvo Ljubljana in Komunalno podjetje Rast. Približno so registrirani tudi večji gozdnati kompleksi, ki jih gozdno-gospodarski načrti ne zajemajo v obravnavo. To so gozdnata območja na prodišču Save, ki preko grmovnih rastlinskih združb (pretežno z vrbami) prehajajo v posamezne enote ogstejše zarasti s prisotnostjo rdečega bora, jelše, trepetlike in lipe. Območja posameznih skupin gozdnega drevja, pojavov živic in posamičnega dominantnega gozdnega drevja v kmetijskem prostoru, na karti niso prikazana zato, ker je to problem, ki mora biti obravnavan v fazi načrtovanja ali specifične gozdnogospodarske analize.

Podrobne gozdnogospodarske analize je potrebno opraviti tudi za gozdnata območja kompleksno in znotraj con, ki bodo po verifikaciji namembnosti predmet nadaljnje-

ga načrtovanja. Obsežnost prostora in mikrolokacijsko bistveno različne prostorske funkcije gozda v obravnavanem območju zaradi racionalnosti ne morejo biti predmet dokončnih analiz v prvi fazi prostorskih raziskav. Zlasti še ob upoštevanju omejitve in položaja obravnavanega območja v širšem prostoru severnega klina. Funkcijo in iz tega analizo gozdnega prostora bo potrebno obravnavati za izhodišče v celotnem "severnem klinu" do Smledniško-Vodiškega pretržja, ker je sicer gozdni prostor v sedanji coni obravnavane TSG le njegov torzo tako v gospodarskem, funkcijskem in predvsem ekološkem smislu. Prav zaradi slednjega je odločilnega pomena tudi dokončna opredelitev za potek hitre ceste, ker so izhodišča gospodarjenja z gozdom eksistenčnega značaja za biocenotsko vitalnost in pestrost prostora, kar je že danes nedvomno ena njegovih največjih prostorskih privlačnosti. Ob tako proučenih izhodiščih se je mogoče vključiti v načrtovalno fazo na katerokoli lokacijo podrobnega-namenskega projektiranja. V tem smislu bo predvsem potrebno načrtovanje opredeliti gozdni prostor s stališča gozdnih združb, njihove vitalnosti, ranljivosti in atraktivnosti, razčleniti bo potrebno vlogo gozdnega roba in vlogo gozdnega drevja izven strnjene gozda - hkrati bo zlasti v slednjem potrebno poiskati tudi ustreznejše institucionalne rešitve.

KMETIJSKE STRUKTURE

Na karti so obravnavane kot sinteza pedološke analize (dr. Stritar) izvedene s pedosekvencami in kategorizacijo ter dopolnjeno z nekaj korekturami, ki so rezultat samo primerjanja ob prilikah rekognosciranja terena.

Prva kategorija kmetijskega prostora je ves ravninski svet na propustnih naplavinah z razmeroma globokim talnim profilom, katerega kvaliteta ustreza njivski obdelavi. Ista kategorija je razširjena še v blago nagnjen teren, ki dopušča njivsko obdelavo s težjo mehanizacijo, delne omejitve so le v ožjih strmejših travniških obronkih. Ta prostor obdelujejo kmetje ravninskih zaselkov.

Druga kategorija kmetijskega prostora so obdelovalne površine hribovskega, pretežno travnatega sveta v katerem so na pobočnih ravninah in dole locirane njive, ki dajejo celotnemu prostoru svojsko vizualno karakteristiko, bistveno različno od vizualnega vtisa v ravninskem kmetijskem območju. Prostor se lahko obdeluje le z lahkimi stroji ali z vprego in mestoma celo samo ročno. Večino tega prostora obdelujejo - vzdržujejo kmetje vasi Rašica.

Tretja kategorija kmetijskega prostora so zamočvirjeni ravninski predeli in predeli z visoko talno vodo, na kateri je omogočeno le pridobivanje slabše krme, ki jo kosijo kmetje ravninskih vasi. Prostor je poln krajinskih vizualnih kakor tudi bioloških kvalitet, ki bi jih bilo potrebno ohraniti in ustrezno vključevati v nove izrabe. Vsaj v delu prostora bi moral ostati zavarovan kompleksen ambient. V primeru po-

trebe po kompleksnih kmetijskih površinah bi kazalo ta območja proučiti z ozirom na možnosti za vključevanje v intenzivno obdelavo po predhodnih utemeljenih in racionalnih drenažnih ukrepih.

Bistveni problem kmetijskega prostora je družbena valorizacija dejavnosti in preko nje stimulacija za prizadevanje bodisi v smislu proizvodnje kmetijskih pridelkov ali vzdrževanja kmetijskega prostora. Nujno je, da sta v coni TŠG obravnavana oba problema, ker pač zahtevata za reševanje različne družbeno institucionalne pristope. Očitno je, da isti imenovalec kmetijskega posestnika ne more stimulirati tudi v nadaljnjem prizadevanju, kar se v tem prostoru odraža tudi v različni identiteti novih pozidav. Tako dogajanje pa vnaša v prostor določene nove težave s katerimi se še naprej in potencirano spopadajo ostali kmetijski proizvajalci. Tudi iz teh razlogov je za nadaljnje načrtovalne pristope nujno potrebno obdelati problematiko z zemljiško posestnimi kriteriji, demografskimi in sociološkimi analizami, ki bi verjetno nakazale najprimernješe smeri v reševanju problema kmetijstva kot faktorja proizvodnje in vzdrževalca kulturne krajine.

URBANSKE STRUKTURE

Ob pregledu območja TŠG je ugotovljena velika strukturna heterogenost v urbanizaciji prostora. Heterogenost je izražena z različno starostjo objektov, kvaliteto, namembnostjo, sposobnostjo vključevanja v obstoječe strukture itd. Izmed možnih členitev strukture je izbrana gostota urbanizacije, ki ima v sistemu sodobnih antropogenih vplivov na okolje enega največjih pomenov, ki se izražajo z zasedenostjo prostora. V ruralni urbanizaciji je to še posebno pomemben pojav, ker pomeni krčenje navadno najbolj plodne zemlje iz preprostih kratkoročnih razlogov trenutne stroškovne logike.

Urbanski prostor, členjen na hektarske ploskve, kaže na različno gostoto pozidave, ki je v prikazu ločeno izkazana za gostote: 1 do 2 stavbi na hektar površine, 2 do 5 stavb na hektar, 5 do 10 stavb na hektar - kamor so vštete tudi površine urbanizirane z objekti družbenega pomena.

Iz tako členjene indikacije je razvidna prostorska razporeditev, katere očitno vodilo so komunikacijske in komunalno opremljene linije ter atraktivne lokacije. Geomorfološke razmere, izražene s hitrim prehodom iz ravninskega v strmi svet predstavljajo nadaljno karakteristiko urbanizacije, ki v obravnavanem prostoru bolj ali manj objema že vsa odprta območja. Nadaljnja prostorska karakteristika so tudi dokaj ohranjena ožja urbana ruralna jedra. Med njimi je najobsežnejše v Srednjih in Spodnjih Gameljnah, ki predstavlja zaključeno enoto, povezano preko funkcionalnega prostora ob Gameljščici (vodnega mlina - žage s sistemom rak - dovoda in odvoda vode) z markatnima cerkvama in nekaj dokaj ohranjene kmečke arhitekture stanovanjskih poslopij. V znatno manjšem obsegu se jedro ohranja tudi v Tacnu, pravtako ob cerkveni arhitekturi in deloma v vasi Rašica. V Šmartnem je vaško jedro vizualno

mlajše, vendar je v markantni cerkveni arhitekturi izraženo dmočno ruralno jedro, ki učinkuje predvsem kot ambientalna prostorska dominanta. V zaselku Zavrh in nekaj poedinih lokacijah (Verje, Povodje, Šmarna gora) so še posamični objekti pretekle ruralne arhitekture. Poseben položaj in status ima zgodovinsko-spomeniška arhitektura in ambient cerkvenega in funkcionalnega prostora na vrhu Šmarne gore, ki bi mu morala biti v načrtovalni fazi posvečena izjemna pozornost.

V urbaniziranem prostoru se ločljivo izraža sedanja pozidava, ki v lokaciji, materialu in formi izraža ne samo status investitorja, temveč predvsem status družbene neodgovornosti v gospodarjenju z družbenim prostorom in družbenimi sredstvi. Ugotovitev seveda nima samo lokalnega značaja in jo srečujemo že skoraj v vsem ruralnem prostoru Slovenije. To pomeni obsežne kvantitativne in kvalitativne spremembe prostora z neopravičljivimi rešitvami ob upravičeni zahtevi po izravnavanju življenjskih razmer, ki jih higijenski in tehnološki standard ponuja tako mestni kot ruralni urbanizaciji. Gotovo so v tej smeri dobre rešitve, vendar so ob eksploziji slabih zakrite do nerazpoznavnosti. Nujno je obravnavati tudi ruralni prostor kot izredno važno področje urbanizma in arhitekture, seveda s specifičnimi pristopi, v katere se odločujoče vključujejo tudi krajinski načrtovalci in porabniki prostora (kmetijskega in gozdnega ter drugi) kot glavni nosilci gospodarjenja in vzdrževanja prostora. Ob družbeno institucionalnem sodelovanju (zakonodaja) bi le bilo možno omiliti napredujoči degradacijski proces v ruralnem prostoru.

V območju TŠG se v urbaniziranih conah srečamo tudi s sekundarnimi bivališči, ki imajo podobne pojavnostne karakteristike kot prej obravnavane, vendar s potencialno izraženo težnjo po omejitvi zemljiške lastnine (parcele). Kljub prisotnosti (morda dobre) arhitekture manjših dimenzij je na lokacijah tradicionalnih - visoko frekventiranih peš prehodih vse preveč čuti grobo spreminjanje tradicije naše kulturne ruralne krajine - ki je bila doslej povsod vsakumor dostopna, v deformirano, nepristopno, geometrijsko locirane sisteme metalnih, lesenih, betonskih plotov in ograj, ki v odprtem prostoru kulturnega človeka grobo omejujejo in žali. Tudi za sekundarne objekte velja ugotovitev, da so delovnim ljudem potrebni, vendar s pogojem lociranja ob upoštevanju najširših načrtovalnih spoznanj, predvsem v smeri vzporedne vloge vzdrževalcev kulturne krajine, s čimer bi bili adekvatno nadomeščeni prejšnji - "krajinski vrtnarji" - kmetje. V tem (najširšem) smislu so potrebni usklajevalni ukrepi na vseh lokacijah, ki jih družbena valorizacija spozna za bistveno prizadete in bistveno pomembne.

Arhitektonski kompleksi in pripadajoče funkcionalne površine družbeno in gospodarskih pomembnih con so (poleg hektarskih ocen z več kot 10 objekti) ocenjene s stopnjo najvišje zasedenosti, kar je zaradi njihovih razvojnih programov utemeljeno, vendar s pred-

postavko, da je večje odpiranje delovnih mest v okviru lokacije obstoječe proizvodnje dokaj problematično, ne nazadnje tudi zaradi omejenih prostorskih razvojnih možnosti.

V navedenih razmerah stanja urbanizacije je slutiti dokaj stihijski razvoj obmestnega prostora TSG. V njem so nujni kompleksni strokovni - urbanistični, arhitekturni krajinski načrtovalni pristopi, da bi ob sodelovanju kmetijstva in gozdarstva z institucionalnimi posogi ovrednotili in utemeljili kompleksno načrtno gospodarjenje s prostorom. Siceršnja perfektnost poedinih načrtov se razblini, če niso v zadostni in pravih merah upoštevane tudi "robne" načrtovalne sfere.

EKSPLOATACIJSKA POLJA

V strukturi prostora imajo najmanjši obseg, vendar je njihov vizualni učinek, predvsem pa morfološke posledice, ena bistvenih prostorskih komponent. Med eksploatacijskimi polji ima največji obseg: gramoznica na Gameljskem polju, glinokop v Srednjih Gameljnah, kamnolom v Povodju in odlagališče smeti v Šmartnem.

GRAMOZNICA

Spričo kvalitete materiala in proizvodnih stroškov je lokacija gotovo primerna. Ocena s stališča prostorskih učinkov v sedanjem in planiranem obsegu eksploatacije, pa je dokaj problematična. Nekateri ugotovitve: pogosto so prekoračene normativne kote globine izkopov (podtalnica) očitno ni upoštevana sistematika odkopa, ki bi čuvala plodno zemljo, slabe strani ortogonalnih izkopov v horizontalnih (nobene logike naravnih jež) in vertikalnih kotih (popolno ignoriranje ravnotežja naravnih nagibov materiala), nadaljnji planirani odkopi v vzhodno smer pustijo ozek pomol naravnega terena, ki ga ni mogoče z nobeno logiko vključiti v naravne prostorske poteke.

Tako gospodarjenje z gramoznico predstavlja ne samo visoke stroške sanacije, temveč tudi stopnjuje že same po sebi problematične prostorske konflikte. Eksploatacija in sanacija gramoznice morata brezpogojno upoštevati širšo družbeno opredelitev o namembnostih samega eksploatacijskega polja in ožjih območij, ki jih tangira.

GLINOKOP

Predstavlja nadaljnji antropogeni faktor spreminjanja površja na lokacijah z debelimi plastmi gline. Zaradi proizvodnega procesa so te spremembe podobne, vendar počasnejše kot v gramoznicah - končni učinki pa so dokaj slični. Zato morajo razvojni programi in sanacijski načrti tudi te lokacije obravnavati predvsem s stališča vključevanja v bodočo izrabo, ki bo ob spremenjenih morfoloških pogojih najbolj smotrna.

KAMNOLOM

Ekonomsko utemeljena lokacija je tudi v tem primeru prostorske opredelitve najtrdnjši člen. Vendar bi moral biti upoštevan kriterij pomena severnih vrat, ki jih predstavlja koridor Povodja v ljubljanskem prostoru. Verjetno je vizualna komponenta najbolj tangirana, zato je važen stik naravne strukture gozda z

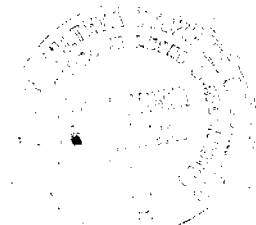
eksploatacijskim poljem kamnoloma. Zaključni odlomi bi morali ta moment upoštevati, pravtako bi morali sanacijski ukrepi predvidevati primerna zavarovanja robov kamnoloma z ukrepi proti vodni in vetrni eroziji, iz istih razlogov bi bilo potrebno tudi zgoščevanje gozdnih robov, v območjih pogostih izletniških prehodov bi bila potrebna tudi zavarovanja.

SMETIŠČE

V primerjavi s prejšnjimi eksploatacijskimi polji je v sanacijski fazi vizualna komponenta najmanj problematična, saj se zlije z ostalo ravnino in s tem prispeva k homogenosti prostora. Problem smetišča je v strukturi odpadnih materialov, postopku polnenja, učinku na mikro in mezoklimo (sežiganje - vpliv smrada v obdobju inverzije in severnih vetrov) predvsem pa v učinku na podtalnico, v katero se izpirajo škodljive topljive snovi nediferencirane nesnage. Lokacije smetišč so zato problematične nasploh, še zlasti pa sredi urbaniziranega prostora, v katerem niso definirani in raziskani tovrstni kompleksni učinki eksploatacije prostora. Ta dejstva bi morala biti usklajena z argumenti ostalih porabnikov prostora, ker je le tako možno programirati usklajen prostorski razvoj.

RIBOGOJNICA

Iz podobnih razlogov so problematične zahteve ribištva, ki bazirajo na eksploataciji velikih količin čistih voda Gameljščice. S podobnim prostorsko zahtevnim programom na dveh ali celo treh lokacijah so skoraj izčrpane vse možnosti vključevanja izjemno pomembnega resursa "čiste vode" Gameljščice, s čimer je načrtovanje drugih antropogenih izrab omejeno na minimum.

IDENTITETA PROSTORA

Prostorski pojem identitete je v obravnavanem območju -TŠG- interpretiran z OROHIDROGRAFSKIMI KRITERIJI.

Orohidrografske karakteristike opredeljujejo predvsem razporeditev in strukture orogenih mas, grebenske smeri in členitvene, vizualne profile in stike z ravninskimi masami, členitev pobočij in prostorska razporeditev nagibov.

Hidrološke karakteristike so obravnavane s stališča pomembnosti glavnih vodotokov za obravnavani prostor in s stališča fluvioglacialnih karakterističnih krajinskih smeri.

V poglavju o členitvi ljubljanskega prostora so že obravnavana nekatera opažanja iz orohidrografskega kompleksa. Na tem mestu bi veljal poudarek vizualnim komponentam prostorskih mas, ki jih je mogoče dojeti predvsem s prej obravnavano členitvijo. Ne samo, da jih tako členjene dojemamo - mogoče jih je tudi pri-merjati in s tem vsaj globalno valorizirati posamezne ali kompleksne prostorske enote. Absolutne vrednosti so seveda izključene, obseg relativnih parametrov pa lahko variramo do stopnje, ki nam lahko pomeni dovolj natančno identiteto. Pri tem spoznanju so

seveda bistvenega pomena tudi merila analiziranega prostora, ki vzpostavljajo bistveni variabilni odnos v prostorski analizi, ki ima za cilje - spoznanje: kaj je v danem prostoru enkratno (neponovljivo) in kaj je splošno (kar srečujemo povsod). Dejanske vrednosti so seveda v razponu med skrajnostima - problem planiranja je zato ugotovitev parametrov položaja konkretne prostorske enote. Iz tega spoznanja je mogoče zaključiti na pravilnost odnosa negiranja ali upoštevanja identitete v nadaljnjih fazah načrtovanja.

HRIBOVITI PROSTOR

Masiv osamelca Šmarne gore in Grmade je za ljubljanski prostor nedvomno ena največjih značilnosti, poudarjena s tipično oblikovano grebensko smerjo vzhod - zahod, ki se na kratki razdalji vzpne iz ravnine, med vrati Medna in Povodja, v dvoje skoraj enako visokih vrhov med širokim sedlom.

Grebenska smer sever-jug je najbolj tipična v smeri Povodje - Tacen, kar daje vizualni pečat vedutam iz vzhodne smeri.

Iz zahodne smeri stopnjujejo prostorsko diferenciacijo prepadni skladi srednje triadnih dolomitov, ki segajo v samo podnožje Grmade in ponujajo "alpske" karakteristike v skoraj neposrednem stiku z urbaniziranim prostorom. Identiteto osamelca karakterizirajo tudi: izjemne vedute iz najvišjih razgledišč, severna in južna orientacija pobočij pogojuje izredno pestrost rastlinskih združb, reliefne razmere s pomoli omogočajo številne pristope, ki z razvejanim sistemom poti in stez prepredajo pobočja v smereh Grmade in Šmarne gore.

Območje TŠG zajema še deloma orološki masiv Rašice, ki je razpotegnjen v dolgem valovitem grebenskem masivu smeri vzhod-zahod od Domžalskega polja do vrat Povodja. Komaj 30 m v relativni razliki med vrhom Grmade v Šmarni gori in vrhom Rašice se vizualno poveča v znatno večje višinske razlike, ki prispevajo k vtisu neizrazitega grebena. Nanj se iz južne smeri naslanja masiv Privolje in dolg pomol nizkega grebena Stražnega hriba, ki zapira Gameljsko ravnino. Sinteza orografskih značilnosti je dokaj splošna, podobne srečujemo pogosto.

Identiteta Rašice se odraža predvsem z lokacijo odprtega prostora obdelovalnih površin in same vasi Rašice, ki je razpeta pod strmim grebenom Rebri na razloženem terenu, ki se spušča v ozko dolino Črnuščice. Zato so vedute iz južne smeri v območje Rašice in obratno iz rašiške smeri upoštevanja vredne prostorske značilnosti.

Dolg, razpotegnjen, malo členjen greben v smeri Povodja in Stražnega hriba pa občutno zmanjšuje vizualno občutljivost iz ravninske jugozahodne smeri.

Tudi to območje prepredajo številne poti in steze, položene v smeri grebenov iz dolinskih izletniških izhodišč (zlasti Črnuče).

RAVNINSKI PROSTOR

Identiteta ravninskega prostora je izražena predvsem z vodotokom Save, Gameljščice in močvirskim pritokom Dobrave ter fluvioglacialnimi terasami.

Nizka halocenska terasa ob Savi je od višje pleistocenske ločena z nekaj nizkimi erozijskimi pragovi, ki se ponekod zlijejo v rahle nagibe ravninskih obronkov. Kljub temu je jasno ločljiva poteza valovito potekajoče ježe, ki v prostor vhaja v Vikerčah iz piriške smeri, se v rahlih prekinitvah z manjšo višinsko razliko prebije med poseljenim prostorom Tacna v izrazito ježo potisnjeno globoko v zaselek Šmartna, od koder nadaljuje vzporedno s tokom Save v smer pod Spodnje Gameljne in se od tu v ostrem erozijskem robu izklini pod grebenom Stražnega vrha. Ježa je v ravninskem prostoru najpomembnejši člen orientacije in vizualnih smeri. Zato so nasilne spremembe nerazumljive in moteče učinkujejo na koristnika prostora. Lahko utotovimo, da ima, s prisotnostjo terasastih ravnin med nizkimi obronki in s prisotnostjo bolj ali manj izrazitih jež, tudi ravninski prostor tipično in občutljivo identiteto.

Diferenciacija ravninskega prostora je v primeru TŠG najenostavnejša z upoštevanjem karakteristik hidrografske mreže. Zadostuje že upoštevanje korita Save (ki je hkrati tudi južna meja TŠG) z značilnimi pragovi permkarbonskih skriljavcev, ki predstavljajo v strmem vzdolžnem profilu tipične brzice. Nadaljnja karakteristika Save so otoki (deloma že obrasli), ki pa z regulacijo izgubljajo svoj značaj. Hkrati z regulacijo pridobiva vrednost obsežen gozdnati obrečni prostor pod Gameljnam, ki je po vegetacijski zasnovi in lokaciji nedvomno karakteristika. Značilnosti Gameljščice poudarjajo povsem drugačno prostorsko identiteto. Globalna je sicer v velikosti vodotokov bistvena pa je v kvaliteti vode izražena s čistostjo. Imamo izjemno situacijo, da je na lokaciji poteka med sedmim in desetim kilometrom od mestnega središča prisoten znaten vodotok. Gameljščice s čisto vodo, ki jo zajema v perimetru Skaručenskega polja. K prostorske- mu akcentu prispeva potek meandrične struge ob vznožju južnega pobočja Rašice, skozi slikovito gozdno obrobje in mimo starega vaškega jedra Gameljne.

Pred vstopom v zaselke sprejme Gameljščica z desne strani še pritok Dobrave, ki s krakom pod Zavrhom vzdolž struge odvodnjava zamočvirjeni prostor, ki ima ob grlu Povodja največji obseg.

To je nekaj osnovnih potez identitete obravnavanega prostora, ki jih je možno koristno vključiti v nadaljnje faze analiziranja, planiranja in načrtovanja.

KOMUNIKATIVNOST PROSTORA

Del komunikacijske problematike TŠG je že obravnavan v razmišljanju o poteku hitrih cest skozi ljubljanski prostor. Zato iz tega naslova samo še ugotovitev, da v prostoru TŠG hitre ceste ne prispevajo k večji prometni odprtosti, temveč ostaja povezovanje z mestno regijo nadaljnji lokalni problem. K reševanju se pristopa z načrti rekonstrukcije sedanjih smeri lokalnih povezav preko Tacenskega in Črnuškega mostu, kar poudarja rabni vstop v mestni prostor(in obratno). Z upoštevanjem vodiške prometne smeri, ki kanalizira svoj vstop skozi vrata Povodja, je sedanji potek robne povezave še toliko bolj problematičen. S predpostavko, da se Gameljska varianta hitre ceste ne realizira, izstopa problem dobre in hitre povezave med mestom in obravnavano regijo z zaledjem skaruške in vodiške poselitve. Zato se zdi utemeljena hipoteza o regionalni "direktni" povezavi mesta preko smeri Savelj čez Savo v območje sedanjega izkopa gramoznice na priključek za Smartnim v smer skozi vrata Povodja.

Bistvena prednost take trase je: centralna smer na priključek z mestno obvoznico, vitalnost komunikacije

na vsej trasi (možnost vstopa - izstopa) in najkrajša povezava z Ljubljanskim letališčem.

Pomembnost območja predstavlja bogastvo ruralnih komunikacij v kmetijskem in gozdnem prostoru. Ravninsko območje prepredajo številni poljski kolovozi v dokaj dobri izvedbi in potekih, ki izkazujejo tudi določeno genezo ruralnega prostora, v tem je njihova prostorska vrednota, ki jo kaže izkoristiti z upoštevanjem v trasiranju ravninskih (krožnih) rekreacijskih peš in kolesarskih poti.

Izjemen pomen za rekreacijsko rabo prostora ima kapitalen inventar poti v območju Rašice in še posebej Šmarne gore in Grmade, kar pravzaprav poudarja tradicionalni odnos do "fokusnega" ljubljanskega prostora. V ilustracijo trditve je priložena kopija pisma (priloga I), ki razloži "prvopristopniški" odnos uglednega meščana Ljubljane profesorja Josipa Westra. Njegove ugotovitve, čeprav datirajo iz leta 1926, so zanimive in vredne razmišljanja tudi v današnjem času ob analizah šmarnogorskih komunikacij in prostora.

S prilogo "Šmarnogorska Grmada" (priloga 2) je ilustriran motiv vključevanja kapilarnih komunikacij v enega možnih sistemov načrtovane izrabe, hkrati pa poudarja zelo širok spekter možnosti izrabe poti in steza za vključevanje v nadaljnje faze v načrtovalnem procesu.

IZHODIŠČNI MODEL PLANA IZRABE PROSTORA

Na osnovi obravnavanih krajinskih analiz in z upoštevanjem dostopnih informacij je oblikovana sinteza z značajem modela iz razloga: pristopnega izhodišča obravnave TŠG, brez prisotnosti hitre ceste. V procesu obdelave izhodišč za plan izrabe so se nakazovali bistveno različni prostorski pogoji z avtocestnim križem, členjenih tretjin obravnavanega prostora. Z vstopom tako agresivne antropogene dominante, v razmeroma majhen ravninski prostor, se v celoti spremenijo naravni in humani gravitacijski sistemi. Ob viziji tolikšnih sprememb se zdi utemeljeno obravnavati izhodiščne plane izrabe z modeli, ki jih definirajo sistemi hitrih cest. Osnovne resnice so sicer prisotne z enako težo v vseh modelih, bistvene pa so razlike v pogojih in možnostih izrabe prostora. Ta funkcija je lahko definirana le s krajinsko valorizacijo prostora, poteka trase hitre ceste in šele na njeni osnovi je mogoče razvijati, vsaj do neke mere realen plan izrabe "obcestnega" prostora, kar prostor TŠG z realizacijo cestnega križa tudi postane. Akterji družbene valorizacije zato sprejemajo odgovornost v vsakem slučaju. Zato je morda primeren modelni sintetični pristop z namenom, da bi v dokončnem vseobsegajočem planu odgovorno in dejansko realizirali najprimernejšo izrabo prostora za današnjo in prihodnjo družbo.

Iz teh in v analizi navajanih razlogov je nedopustno, da ostajajo konfliktna območja izven podrobnih prostorskih kompleksnih obdelav (tudi formalne urbanistične dokumentacije). Na primeru TŠG je to očitno, zato je nujno sprejeti tako družbeno opredelitev, ki bo zagotovila možnosti dokončne omejitve stihijskega razvoja in v nadomestilo pogoje za realizacijo kompleksnega družbenega programa. V današnjem življenjskem prostoru je tako prostor kot je TŠG bolj varovan z aktivnim posegom planiranja, kot pa s pasivnim odnosom, katerega učinek srečujemo danes na vsakem koraku in prispeva k dokončnemu razvrednotenju.

V tem smislu je razumeti obrazložitev in kartografski prikaz "izhodišča plana izrabe prostora". Plan izrabe prostora nakazuje osnovne prostorske strukture urbaniziranih površin in odprtega nezazidanega prostora gozdnih in kmetijskih zemljišč. Vsled kvantitativnega prostorskega obsega so kmetijska in gozdna zemljišča nujno najbolj spreminjajoče se površine, ki z upoštevanjem, kvalitativnih in funkcionalnih činiteljev nakazujejo prostorsko diferenciacijo, ki jo vključujemo v sintetične zaključke.

S planirano izrabo je osnovni prostorski vtis v celoti ohranjen z obsežnimi gozdnimi masami Grmade, Šmarne gore in Rašice, vmes je ravninski klin večine kmetijskih zemljišč, ki hkrati predstavljajo cono varstva za infrastrukturno izrabo najvišjega družbenega pomena.

V karti so vrisane planirane cone, ki bi jih bilo v nadaljnjih fazah podrobneje definirati z načrtovalnimi kriteriji. V nadaljnjem tekstu pa je navedenih nekaj osnovnih misli o nekaterih prostorsko najpomembnejših con.

IZRABA GOZDNEGA PROSTORA

V gozdnem prostoru Grmade se ob vznožju južnega pobočja v prepadnih ostankih dolomitov predlaga cona urejenega rekreacijsko-alpinističnega varišča, ki v vzhodno smer pobočja prehaja čez greben Grmade do vključno območja severnih travnikov na sedlu, v cono naravnega botaničnega rezervata. Ustrezni del tega prostora bi bilo mogoče izrabiti za intenzivnejšo ureditev v smislu sistemov alpskega vrta, za kar so dani (razen vode) idealni pogoji v mikroekoloških lokacijah, ki jih je potrebno natančno raziskati in predvideti povezavo obstoječe vegetacije z novo vnešeno v skladne zaključene celote, ki naj jih povezuje varna in opremljena komunikativna mreža. S takim objektom bi se atraktivnost rekreacije v Grmadi močno povečala in bi stopnjevala nujnost aktivne zaščite in primerne ureditve spomeniške cone na Šmarni gori. Konceptom take ureditve bi se moral podrediti tudi razvoj na Sedlu, program steza in poti vključno s povezovalno komunikacijo iz Zavrha na Sedlo (samo za gospodarski prevoz). Z ozirom na veliko ogroženost gozdnih robov iz pristopnih smeri nasploh, je nujno in za vsako ceno čuvati še obstoječe možnosti, sicer bo v najbližji prihodnosti obrobje Šmarne gore in Grmade postalo z urbanizacijo izoliran prostor. V celoti je utemeljeno pri-

zadevanje Zavoda SRS za spomeniško varstvo za ustrezno institucionalno zavarovanje obravnavanega območja. Iz navedenih razlogov bi bilo verjetno potrebno delno korigirati tudi gozdno gospodarske kriterije v gospodarjenju z gozdovi TŠG (66 Ljubljana, Rast), ki vse bolj prehajajo v rekreacijsko izrabo (iz tega tudi velik problem protipožarne varnosti).

V gozdnem prostoru Grmade, Šmarne gore in Rašice se lahko realizira predvsem rekreacija, ki je vezana na morfološke in ekološke danosti hribovitega prostora. Spričo zelo goste mreže kapilarnih komunikacij v gozdnem prostoru je prehodnost zelo velika in se ponuja niz variantnih sistemov rekreacije. Pri tem pa je domala gozdna proizvodnja neokrnjena, saj se le ta še naprej odvija po načelih trajnosti materialne proizvodnje ob upoštevanju bistvenega pogoja trajnosti prostorskih funkcij gozdov.

Načrtovalna faza obravnave TŠG mora iz tega naslova obravnavati vrsto bistvenih vprašanj, ki se pojavljajo že z današnjo intenziteto izrabe gozdnega prostora, predvsem pa mora obravnavati vplive in posledice programiranih izrab, ki v prostoru lahko pomenijo vsestransko največje učinke.

Posebnega pomena je natančno obravnavati:

- gozdne robove (vključevanje v obstoječe in novo planirane poselitve), probleme pomlajevanja gozdov in probleme lovne divjadi, zlasti pa izstopa problem vključevanja gozdnega prostora za namene stanovanjske gradnje. Slednje je družbeni problem, ki mora biti reševan z zavestjo alternativnega strokovnega in družbenega tehtanja med realizacijo stanovanjske gradnje na kmetijskem ali na gozdnem zemljišču.

V primeru Srednjih Gamelj je nakazana možnost vključevanja tudi gozdnega območja za namene urbanizacije predvsem vsled nujnosti sanacije glinokopa, ki danes izkorišča del tega prostora. Ostali gozdni prostor v obravnavani coni dobi predvsem značaj gozdnih parkovnih površin, v katerem postanejo materialni donosi slučajni dohodki.

Poseben status izrabe zadeva tudi gozdni prostor v ravninskem delu na holocenski terasi ob Savi, kjer je conirana "rekreacija ob Savi".

Nosilec rekreacijskih funkcij je sicer gozdni prostor vendar v zadosti presvetljenih in členjenih ploskvah, da omogočajo organizirano in deloma urbanizirano rekreacijsko izrabo. Pri tem gre predvsem za izrabo možnosti za kopališke sisteme, ki bi vključevali obsežen gozdni ravninski prostor (s tradicionalno lokacijo ob Savi) v kopališki sistem bazenov polnjenih z vodo Gameljščice. Z realizacijo rekreacijske cone, ki vključuje prvovrstni ambient s prvovrstno kvaliteto vode, bi mesto pridobilo v neposredni bližini (7 km) družbeno potreben objekt izjemnih kvalitet. Njegova prednost je v možnosti realizacije vrste spremljajočih naprav in objektov, ki bi v določeni meri lahko služili tudi v zimski sezoni z naravnimi in umetnimi ledenimi ploskvami. Namenom rekreacije bi vsaj do neke mere služila tudi cona s hotelsko urbanizacijo v

gozdnem kompleksu v Vikrčah na vratih Ljubljane (vprašanje je drugih prostorskih rab, višjega ranga) je po lokaciji in vsebini programa lahko zelo pomemben objekt, saj združuje možnosti uspešnega koriščenja širokega rekreacijskega prostora Grmade, predvidene kolesarske in peš poti ob Savi in predvsem programa kopališča, ki bi izkoriščal termalno vodo zajeto ob geoloških prelomninah v Spodnjih Pirničah. Program rekreacijske izrabe lahko popestri tudi rekreacijska ježa s poligoni gozdnih jahalnih poti v gozdnem podolju med Šmarno goro in Smledniškim hribom, z lokacijo konjušnice v Zavrhu ali v Spodnjih Pirničah (upoštevati je treba potek hitre ceste zaradi problematičnega komuniciranja pod traso, zlasti pa zaradi razmer, ki jih vnese tak šport v tokove komuniciranja divjadi.)

URBANSKI
PROGRAMI IN
ODPRTI PRO-
STOR

Ob gozdnih kompleksih in smereh najpogostejših (tradicionalnih) vstopov je v conah obstoječe urbanizacije potreben zelo tehten in odgovoren načrtovalni pristop, ki mora zagotoviti masovnemu obisku nemoteno komuniciranje od izhodiščnih točk skozi redko urbaniziran (obstoječa pozidava) in z zelenjem ustrezno opremljen prehodni prostor do naravnih gozdnih struktur. Možnosti takšnih povezav je danes že zelo malo. Zlasti na južni strani so urbane strukture že tako velike in goste, da predstavljajo ugodne rešitve prehodov izjemno težavo planiranja in načrtovanja.

Pomembnost nadaljnjega načrtovanja predstavljajo tudi ruralna jedra s pripadajočimi funkcionalnimi površinami za namene manipulacije kmetij ali komuniciranja vaše skupnosti. Reševanje mora obravnavati vprašanja takih jeder - njih vzdrževanje (za sodobne zahteve prebivalcev), njihov širši pomen (rangiranje spomeniško varstvenih vrednot), način in vrsto novih objektov (ali adaptiranih), ki lahko vstopajo v razvoj ruralnega središča. Ob jedrih se v cone smeri najmanjšega odpora zoper gradnjo razmeščajo nove grupacije dovoljene in nedovoljene gradnje, ki ustvarjajo, često kaotične, prostorske in vizualne probleme.

Potrebna bi bila izčrpna študija, kako vključiti taka ruralna območja v primerno in sodobno urbanizirano sredino, ki bi ublažila velike razlike med poedinimi grupacijami in zasnovami različnih hotenj koristnikov urbaniziranega ruralnega prostora. Cone nove urbanizacije na severu in jugu Gameljna so maksimalni programi, ki jih je možno realizirati le s prisotnostjo odločnega upoštevanja podrobnih prostorskih raziskav, z upoštevanjem že opravljenih analiz ter sintetiških zaključkov, s podrobnimi programi krajinskih načrtov obravnavanih con.

Vodilo za nadaljnje delo je lahko samo upoštevanje odnosa, ki je zasnovano na naravnih danostih in človekovih potrebah - to je minimalnega pogoja za uresničevanje trajne in osrečujoče skladnosti med naravo in človekom.

FRONC EXTRA ST

KARTE :

Delovni izvod KARTNI ARHIV IGLG